

Hitélet egy amerikai magyar munkásközösségben

Bevezető jegyzet

Az elmúlt években fellendült az amerikai magyarok kutatása, és egy közös amerikai–magyar csoportmunka keretein belül először az emigránsok életének néprajzi vizsgálatára is sor került. Korábban elsősorban a kivándorlási népesség mozgalmi és történeti aspektusait kutatták, az a kutatás viszont, amely 1984-ben kezdődött, elsősorban a hagyományörzés, az etnikus önazonosság jelképeit vizsgálta.

A nekilendülő érdeklődés távolba szakadt testvéreink iránt lényegében egybeesett a politikai szemlélet-váltással, amely az Amerikai Egyesült Államokban (a 70-es években) a fehér etnikus csoportok felé fordította a figyelmet. A szocialista országok közül pedig elsőként Magyarországon (a 80-as években) liberálisnak mondható politikai viselkedést kezdtek tanúsítani a vallás és az emigránsok irányában.

Ennek egyik jeleként 1984-ben közös munkaterv alapján a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával megindulhatott az amerikai magyarok néprajzi kutatása. Még ebben az évben a Magyarok Világszövetsége nemzetközi konferenciát rendezett, amelyre meghívták többek között az amerikai magyar egyházak jeles képviselőit. A párbeszéd megindulását mindkét fél – az amerikai magyarok képviselői és a hazai tudósok – egyöntetű helyesléssel fogadták.

1984-ben jelent meg Komjáthy Aladár könyve az amerikai magyarság egyházi életéről, „A kitántorgott egyház” címmel. Ez a monográfia mindenkit meggyőzhet arról, hogy a templomok és a vallási élet története milyen érdekesen tükrözi az emigránsok életét. Ennek ellenére nem mondhatjuk el, hogy a történészek kihasználták volna ezt a lehetőséget. A vallási életet ismertették, leírták, de nem törekedtek a teljességre. Készültek leírások egy-egy helyi közösségről, de ezek nem pótolhatják az elméleti megalapozást és a lokális monográfiák elkészítését.

Kutatásaim helyszíne, South Bend, egy csendes amerikai kisváros, az álmos középnegyed vidékén, Indiana állam északi részében. A múlt század végétől (egészen a 40-es évek végéig) a városka szédítő iramú ipari fejlődést mutat. Munkáskézre volt szükség, ezért aztán szívesen fogadták a bevándorlókat, köztük a Sopron és Győr környéki falvak szegényeit. Munkások lettek belőlük, jól éltek, noha igen keményen dolgoztak. A városka magyar lakóinak száma 1932-ben, vagyis éppen 50 évvel az első magyar telepések érkezése után mintegy tízezerre volt tehető. Mára ez a szám alig ötezerre csökkent.

A Szent István templom

Amerikában az első időkben a kivándoroltak nem a felekezeti, hanem a nemzetiségi hovatartozás szerint tömörültek papjaik köré. Több településen a magyarok papja a protestáns lelkész lett, aki az őhazai felekezeti különbségeket félretéve végezte az egyházi szertartásokat (a keresztelést, temetést, esketést). A legfőbb összetartó erőt a közös nyelv jelentette. South Bendben viszont már kezdettől fogva elég erős volt a katolikus magyarok

közössége, így 1889-ben megalapították a Szent József Egyletet, mely tizennyolc taggal indult. Egy évvel később másik két vallási alapon szerveződő betegsegélyző egyesület alakult, és ezek az egyesületek kérik a püspöktől a hitközség alapításának engedélyezését. Ezek az egyesületek gyűjtik össze a pénzt a telekvásárláshoz. 1909 januárjában megalakult a templomépítő bizottság, és jó másfél év múltán, 1910. augusztus 21-én felszentelték a templomot.

A templom, melyet az államalapító Szent István király oltalmába ajánlottak, impozáns épület. Kilencszáz ülőhely van benne, igen szép belső festéssel díszítették. A magyar szenteket ábrázoló színes üvegablakokat Európából hozatták. Jellemző, hogy a szegény munkásokból álló magyar közösség ilyen impozáns templomot tudott építeni, és a felszentelés ünnepén, Szent István napján a város főutcáin felvonultak a katolikus egyesületek magyar nemzeti lobogó alatt.

Az emigráns közösségek életében igen nagy jelentőségű volt a saját egyház, és különösen a templomépület birtoklása, mert ez jelképesen megerősítette a magyar etnikus csoport „társadalmi jelenlétét”, öntudatát a sokféle eredetű népességből álló városban.

Nem sokkal a Szent István templom felszentelése után a plébános és a hívek között nézeteltérések voltak (a templomépítés körüli elszámolásokat illetően), és a lelkes távozását követelték. A tiltakozások igen súlyos zavargásokhoz vezettek. Ennek hátterében az állt, hogy a hívek a templomot a saját tulajdonuknak tekintették, és nem ismerték el a püspökség jogait. Amerikában a magyar bevándorlók hamar elsajátították az önkormányzat, az önállóság gyakorlatát, és azt, hogy szabadon bírálhatják, leválthatják és maguk választhatják meg vezetőiket.

Így a hívők egy része gróf Kubinyi Viktort hívta meg plébánosnak az egyházközség élére. Alerding püspök azonban nem nevezte ki, pedig Kubinyit a Magyar Házban lelkes hívek fogadták. Az egyházközség plébánosának. Ez szakadáshoz vezetett, és Kubinyi megalapította az Amerikai Magyar Nemzeti Katolikus Egyházat, melynek ő lett az első püspöke.

A következő néhány év nehéz időszak az egyházközség életében. Rövid időközökben egymást váltják a plébánosok, míg végül gróf Wenckheim Frigyes atyát nevezi ki a püspök plébánosnak. A negyedszázados fennállását ünneplő hitközség fontos intézménnyel gazdagodik, ugyanis 1925-ben felépült a templom mellett a magyar iskola. Ebben az Isteni Szeretet Leányai rendhez tartozó magyar apácák tanítják a kivándoroltak gyermekeit. Az ő működésüknek köszönhető, hogy a South Bend-i magyarok első csoportjának leszármazottai, a másod-, sőt harmadgenerációs amerikai magyarok még ma is jobban beszélnek magyarul, mint az 56-osok gyermekei. Az iskolát más felekezeti nemzetiségi iskolákhoz hasonlóan 1968-ban zárták be, mert időközben teljesen megváltozott a templom környéke lakosságának összetétele. A korábban tisztán magyarok lakta környéket előbb négerék, majd az utóbbi években a mexikói származású csikánók özönlötték el, mivel a magyarok kihaltak, vagy elköltöztek.

Amikor 1966-ban Msgr. Elmer G. Peterson lett a plébános, már ezzel a megváltozott helyzettel kellett szembenéznie, és amikor a nyolcvanas évek elején nyugalomba vonult, egy spanyol nyelvű tiszteendőnek adta át a plébánia vezetését.

A Magyarok Nagyszonyja templom

A régi magyar „szomszédságok” felbomlásával, az első magyar közösségek szétköltözésével volt összefüggésben a második hitközség megalapítása. A város déli részén, az úgynevezett Kis South Bendben (a Chapin és Catalpa, meg a Kendall utcák környékén)

egyre több magyar munkás épített családi házat magának. Mivel ez a városrész nagyon messze esett a Szent István templomtól, az akkori plébános, Horváth Lőrinc már 1916-ban felépíttetett egy kis templomot a Catalpa utcán, amely a Magyarok Nagyasszonya nevet kapta. Herman Alerding, akkori Fort Wayn-i püspök Győrffy Gézát nevezte ki plébánosnak.

1935-ben Győrffy atya egészségi állapota miatt nyugalomba vonult, és káplánja, az amerikai születésű Szabó János lett az utóda. Szabó atya 1930 óta volt South Bendben és élénken részt vett a magyarság megmozdulásaiban. (Mint a Katolikus Liga elnöke, jelenleg is fontos szerepet játszik menekült testvéreinek istápolgatásában és a magyar haza sorsával kapcsolatban minden megmozdulásban.) A püspöktől megbízást kapott az egyházmegyei katolikus ifjúsági egyesület megszervezésére, azonkívül annak az országos szervezetnek is tagja, amely az erkölcsös irodalom terjesztésével foglalkozik. 1941-ben South Bend körzeti esperesévé nevezték ki, és prelátsusi címet is kapott Rómától. Mint esperes, az ő irányítása alá tartozott a környező farmlételek katolikussága.

A Magyarok Nagyasszonya egyházközség hívei 1948-ban elkezdtek egy új templom építését, melyet 1949. december 18-án felszenteltek. Karácsonykor pedig, bár a teljes befejezés még messze volt, Szabó prelátsus bemutatta az első szentmisét Horváth Márton és Raymond Blazer káplánokkal.

John Sabo 1980-ban vonult nyugalomba, de gyakran visszatér hívei körébe, különösen a nagyobb ünnepek alkalmával. Egy beszélgetés során elmondta, hogy sokat segített az 56-os magyaroknak a letelepedésben, de azok nagy része hamar elköltözött a környékről, így a közeli utcák magyarsága szintén fogyni kezdett. „A háború után bejött a sok fekete” — mondta. Így érthető, hogy ma már csak egy idős magyar fráter maradt a plébánián Molnár Antal személyében, a plébános James F. Seculoff lett annak ellenére, hogy ma ez a magyarok temploma, az egyetlen hely, ahol 1984-ben még volt magyar mise.

A vallási élet szervezésében különleges szerepet vittek az egyházközségek keretein belül működő egyletek és társulatok. Így a Szent István templomhoz tartozott a Mária kongregáció és egy másik női társulat, az Oltáregylet, a férfiak számára a Szent Név Társulat, azonkívül a Szent Ferenc Harmadrend és a Rózsafüzér Társulat. A Magyarok Nagyasszonya egyházközségben Jézus Szíve Társulat és 1922-től Rózsafüzér Társulat, azonkívül Nagy Lányok és Kisebb Lányok kongregációja működött, melyeket szintén a húszas évek elején alapítottak. Ezeknek egy része még napjainkban is működik (kivéve az ifjúsági szervezeteket, mert a magyar iskolák megszűnésével ezek teljesen elvesztették tagjaikat), vagy új társulatok keletkeztek, például a St. Anne Society.

Az amerikai magyar közösségek helyi egyházainak története jól tükrözi a csoport életének változásait. A nagyobb évfordulókra megjelentetett kiadványok pedig kincsbányák a történeti és néprajzi kutatás számára (például a nevek írásmódjának változása, a nemzetiségi megoszlás az egyházközségeken belül).

A „magyar” mise

A South Bendben töltött hónapok alatt többször volt alkalmam részt venni a vasárnap reggeli magyar misén. Ez a legkorábbi istentisztelet (fél 8-kor kezdődött, de a hatvanas években még korábban). A helybeli magyarok elmondása szerint a korai időpont miatt sokan inkább a későbbi angol nyelvű misékre járnak. Átlagban hatvanan-hetvenen voltak a magyar misén, de ez a szám azóta is csökkent: „... vasárnap reggelenként már csak 45–50 a magyar mise hallgatóinak száma. De ebbe a pap is meg a ministráló gyerek is bele van számolva. Ha egyáltalán akad ministráns. Szerintem nagyon korán van. Hallani sem akarnak arról, hogy későbbre tegyék...” Ez a rövid levélrészlet is rávilágít arra, hogy az Our Lady of Hungary templom mai angol plébánosa teljesen figyelmen kívül hagyja a templomépítő

magyarok kérését, melyet rendszeresen minden évben újra és újra előterjesztenek, hogy a magyar mise legalább 8-kor kezdődjön. A mise előtt és után a South Bend-i magyarok még vagy jó tíz-tizenöt percet beszélgetnek a templom bejárata előtt.

Az emigráns közösség életében a vasárnapi istentisztelet mindig is fontos közösségi esemény volt. Elsősorban a találkozás, a személyes kommunikáció lehetőségét jelentette, de a hírek (és pletykák) cseréjén kívül a közösségben való jelenlét szimbolikus kifejezése is volt.

Családi élet

A vallási élet magánszférájához tartoznak a családi ünnepek, amelyeknek szinte kivétel nélkül mindig volt vallási vonatkozása. A legfontosabb ezek közül a keresztelő, az esküvő és a temetés, azonkívül a húsvét és a karácsony családi megünneplése.

Az élet három nagy fordulójánál mindig ott találjuk az egyházat — nem véletlen, hogy a Szent István templom jubileumi albuma pontosan megadja, hogy az 1900 és 1950 közötti időben 4953 keresztelést, 1440 esküvőt és 1526 temetést tartottak.

Terepmunkám alatt nem volt lehetőségem magyar keresztlőn vagy lakodalmon részt venni, de a South Bend-iek elbeszélése szerint a templomi szertartás után a háznál tartott ünnepi ebédre vagy vacsorára, a szűk baráti és rokoni körön kívül meghívták a keresztlő papot (esetleg a plébánost is, ha nem ő végezte a szertartást). Ebben a szokásban az óhazából hozott beidegződés munkál, s ez a társas együttlét kitűnő alkalom volt a családi élet személyes figyelemmel kísérésére, jótékony erkölcsi tanácsok osztására. Egyáltalán ilyen formában valósult meg South Bendben a közösség, illetve a családi élet egyházi ellenőrzése.

A húsvéti és karácsonyi ünnepeken kötelező misehallgatást az Amerikába szakadt magyarok betartották, és visszaemlékezéseik szerint e két ünnep őrizte meg leginkább magyar jellegét. Vallási tekintetben a karácsony jelentősebb, és ez egyben a legfontosabb családi ünnep az amerikai magyarok körében. Az ünnep a családi együttlét alkalma elsősorban, s a vallási jellegét csak a karácsonyfa-állítás és a fa körüli rövid ima jelenti, s jellegében egyre inkább hasonlít az átlag amerikai karácsonyi ajándékosztó ünnephez, és távolodik a magyarországi mintáktól.

A lakodalom a magyarok körében a század első felében néha még egész hétvégén tartott (vagyis a hazai szokás élt tovább), és természetesen a magyar templom papja végezte a szertartást. A vegyes házasságok szaporodása viszont azt jelentette, hogy a különböző nyelvű, más felekezethez tartozó és más szokásokhoz igazodó fiatalok inkább egyik kulturális hagyományt sem részesítették előnyben, hanem az átlag amerikai (vagyis eredetét tekintve angolszász) mintákhoz igazodtak.

Különösen áll ez — a helybeliek elbeszélése szerint — a temetés szertartásaira. Az amerikai temetés ugyanis alapvetően különbözik az óhazában látottaktól. Amerikában a temetés lebonyolítását a temetkezési vállalkozó végzi. Ez igen jól fizetett foglalkozás, meg is gazdagodtak a *funeral home* tulajdonosok. South Bendben két magyar származású temetkezési vállalkozó állt a magyarok rendelkezésére: Németh Péter, „az első South Bend-i magyar temetkezési vállalkozó” és M. A. Zahorán, „funeral director”.

Mivel egy temetés a század elején és ma is egy jól fizetett szakmunkás háromhavi keresetének megfelelő összegbe került, ezért a vállalkozók, sőt a plébánosok között is éles konkurenciaharc dúlt. Így emlékezett erre Németh Péter fia (volt városi főbíró):

„A Magyarok Nagyasszonya templomtól eljött mihozzánk a pap és azt mondja édesapámnak, hogy ötven dollárt tegyen minden temetésre az ő javára. Az édesanyám azt mondta neki, hogy akkor te adjál nekik számlát. Én nem teszem az én számlámra! — Erre

azt mondta, hogyha nem csinálod, akkor majd csinálunk más üzletet! — aztán elment Györfy, és elhozatta Zahoránt. Aztán kihirdette, hogy a Németh Péter nem fog temetni ebből a templomból. — Hogyha hívjátok a Zahorán bácsit, csak akkor lesz temetés! Hát abban az időben ameddig ő ott volt, három temetés volt onnan attól a templomtól... Aztán mikor a Györfy elmozdult onnan, akkor a Szabó az nem csinált semmit, de már akkor a nép meg volt szokva hozzá...”

South Bendben — mint szerte Amerikában — ahogy a különféle nemzetiségeknek megvolt a maguk temploma, úgy megvoltak a boltjaik, vendéglők, bárjaik, utcáik, ugyanígy megvoltak a temetkezési otthonaik és temetőik.

A hazai és az amerikai temetés között a másik fontos különbség az, hogy a nyilvános ravatalozó használata kivonja a halottat a család köréből. A halál szertartása az intim személyes (családi) élettérből a publikus, közösségi térbe kerül át, noha maga az épület belülről szándékosan igen „otthonosra” van maszkírozva. Kényelmes fotelek és székek várják a gyászolókat, a falakon színes reprodukciók, könyvespolc, virágok, telefon.

„A bejáratnál egy ablak volt, ahol kis borítékok voltak meg szentképek és egy vendégkönyv. A borítékba természetesen pénzt kellett tenni és azt a koporsó mellett álló egyik furcsán kiképzett -gyertyatartóba- kellett *beleszúrni* (úgy volt egy része felül kiképezve). Aztán mindenki az érkezése sorrendjében a koporsóhoz járult és megállt néhány percre előtte. A koporsó a halott felsőteste felőli részen volt nyitva, és ott látható a halott csodálatosan kikészítve. A helybéliek szerint olyan szépre csinálják a halottat, hogy életében sose volt olyan. Ez itt külön mesterség... Megcsinálják a haját, kifestik az arcát. Sok-sok virág és koszorú veszi körül a koporsót. A szalagokon itt is a családtagok neve szerepel. — Mi pontban 6-kor értünk oda, de szinte az elsők között voltunk. Aztán lassan érkezett a rokonság, akik rövid álldogálás után meg az elhunyt tolószékben ülő lányának megsimogatása (lényegében a kondoleálás) után elhelyezkedtek sorban a székeken és kellemes beszélgetésbe kezdtek — mindenről. Például a házigazdám egy távoli rokon asszonnyal a ház eladásáról beszélt, a sógora, aki kocsiján elvitt minket a közelben lévő ravatalozóhoz, az egészségi állapotáról érkezett részletekbe menően. Azonosították az érkezőket, köszönések repkedtek és kellemes időtöltő csevegés zsongott a teremben. A *Legion of Mary* nevű nőegylet tagjai 7-kor imát mondtak az elhunytért... A -népek-, ahogy itt mondják, mindig a helyi újságokból tudják meg, hogy ki halt meg, és mikor és hová temetik.” (Részlet a gyűjtőnaplóból)

Mivel a magyar temető messze a városon kívül van, a gyászoló rokonság, a barátok és a pap is csak autóval mehetnek ki. A régi temetők, amelyek az etnikus közösségek lakhelyének közelében voltak, rég megteltek, ezeket nem használják már, s ezzel a gyalogos temetési menet is megszűnt. Az autós temetési menet, s a rövid szertartás a sírbatétel körül egészen másfajta társadalmi eseménnyé teszi ma a temetést, mint amilyen még a 30-as években volt, amikor a közösségi együttlét fontos funkció volt. Mára a vallásos élmény szinte teljesen kiiktatódott a halál-ritusokból, és megmaradt a közszemlére kitett nyilvános gyász.

Imádságok és imakönyvek

A vallási élet legintimebb, legszemélyesebb szférája az imádság. Végezheti az egyén egyedül elmélyedve, de imádkozhat csoportosan is. Az idősebb nemzedékhez tartozó amerikai magyarok emlékeztek arra, hogy egyikük házánál gyakorta összejöttek a 30-as évekig, de még gyakoribb volt, hogy a templomhoz tartozó helyiségekben gyűltek össze a különböző vallásos egyesületek tagjai, hogy együtt imádkozzanak. A rongyosra olvasott

vallásos kiadványok bizonyítják, hogy gyakran használták ezeket a régi, még a múlt században nyomtatott szövegeket. Példaként álljon itt a fohások közül:

„Fohász az örökös rózsafüzérben.

Kegyes Jézusom! te szent elhagyatottságod kedvéért engemet soha el ne hagyj, legkevésbé halálom óráján. Amen”.

(Budapest, 1879. Nyomatja Rózsa K. és neje)

Jellegzetes amerikai helyi vallásos kiadvány volt „A South Bend-i Magyarok Nagyasszonya templomban 1917. ápr. 22-től május 6-ig Nagys- és főt. Neurihrer Ödön által tartott szent misszió emlékéül” kiadott néhány lapos füzet, amely lényegében lelkipraktíkasorozatra készít fel.

„Mi a missio?

A missio ama rendkívüli kegyelmi idő, a mely alatt gyakrabban hallgathatjuk az Isten igéjét és járulhatunk méltóképpen a szentségekhez. Anyaszentegyházunk rendkívül sok lelki kedvezménnyel gazdagít bennünket, ha e missiót helyesen végezzük. Ezért senkinek közlünk a missióról hiányoznia nem szabad... .

Hogyan végezd a missiót?

A sz. missió alatt óvakodjál minden hiábavaló mulatságtól, szórakozástól, felesleges beszéd-től és szükségtelen olvasástól. Ez idő alatt gondolkozzál komolyan lelked ügyéről és örök életéről! Egyedül Isten tudja, milyen közel állasz az örökkévalósághoz! Imádkozzál egyúttal buzgó szívvel a bűnösök megtéréseért, kivált azokért, akik felől lelked nyugtalanít, hogy bűnre vezetted... .

Miért végezz missiót?

Talán meggyengült Isten iránt való hited? Jöjj a missióhoz, hallgasd meg a missiószónok szavait, hogy értelmed újból megvilágosodjék! Mert egyedül Istentől nyerhetsz elsőtétült lelkedbe igaz fényt és csakis az általa kijelentett igazságokból meríthetsz ismét erőt.”

A kis füzet végén „néhány üdvös tanács” található családapák, cselédsorban lévők, férjek és feleségek, gyermekek, asszonyok és férfiak, legények és hajadonok számára. Erkölcsi tanácsok ezek, amelyekben tükröződik a kivándorolt magyarság keresztény erkölcsi világképe, mégpedig a közvetlen hétköznapi gyakorlati élet szintjén az amerikai viszonyokhoz alkalmazva. Jól mutatja ezt az utolsó, a 8. tanács, amelyben arra intik a tisztességes keresztény embert, hogy sohase nyissa ki száját lelkipásztora ellen, és törekedjen arra, hogy egyházát tehetségéhez mérten támogassa. Támogatás természetesen pénzbeli adományt jelent, egyáltalán az amerikai magyarság vallási életének az állandó pénzgyűjtés az egyik jellemzője. Ez csak mai szemmel nézve tűnik furcsának, de ott természetes, hiszen a papokat a hitközség tagjai tartották el, és teremtették elő a templom és a parókia fenntartásának költségeit is. Éppen ez volt a sok vallásos társulat, a vallásos összejövetelek elsődleges funkciója — ahogy az amerikasok mondták: „pénz kollektálás”.

Az egyéni sors néha olyan helyzetet teremt, hogy az ima, az istenhez való „könyörgés” látszik számára az egyetlen útnak. Az egyik South Bend-i 56-os menekült megírta az élettörténetét, sőt néhány részletét versbe szedte. Vallásos neveltetéséről, hitéről és azokról a nyelvi fordulatokról, melyek őbenne élnek, jó képet ad „Könyörgés” című egyik verse, melyet vizsgálati fogsága alatt írt. Az ilyen nyelvi megnyilatkozások a vallási tudat vizsgálatára adnak lehetőséget: „*Hítem Istent én hitemben / Gyermekek szívvel ifjú korral / Meg vallottam bátran én Őt / Mert az anyám úgy tanított / Szeresd a te Istenedet / ... / Velem szemben állt a sátán / Leselkedett sarkaimban / Tátott szájjal készen arra / Mérges lángját reám fújja / Hogy lelkemet meggyilkolja / ... / Engedj vissza családomhoz / Hadd dicsérvünk együtt Téged / S legyen példa embereknek / Isten nélkül nincsen élet.*” (1965 nagypéntek)